

Оксана Бойчук
(Кременець)

КОМПОЗИТОРСЬКА ТВОРЧІСТЬ ХОРОВИХ ДИРИГЕНТІВ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)

Стаття присвячена дослідженню хорового жанру в творчому доробку тернопільських композиторів В. Подуфалого, М. Малиборського, Я. Смеречанського, які керували хоровими колективами і здебільшого для них писали свої композиції. Проаналізовано їхні твори, частина яких зберігається у приватних архівах митців.

Ключові слова: хорова музика, композиторська творчість, Тернопільщина, музична діяльність.

Статья посвящена исследованию хорового жанра в творчестве тернопольских композиторов В. Подуфалого, М. Малиборского, Я. Смеречанского, руководивших хоровыми коллективами, для которых преимущественно и создавались их произведения. Анализируются их произведения, часть из которых находится в частных архивах композиторов.

Ключевые слова: хоровая музыка, композиторское творчество, Тернопольщина, музыкальная деятельность.

The paper is focused on research of choral genre in work of Ternopil composers: V. Podufalyi, M. Maliborskyi, Ya. Smerechanskyi who have been in charge of choruses and have written their compositions predominantly for them. There is an analysis of creative heritage of these composers, part of which is found in the private archives of various artists.

Keywords: choral music, composer's creative work, Ternopilshchyna, musical activity.

Початок ХХ ст. на Тернопільщині ознаменований відродженням національної свідомості населення та появою низки українських товариств: «Боян», «Міщанське братство», «Просвіта», «Рідна Школа», «Союз Українок» та ін., при яких згодом засновувалися мистецькі осередки (хорові, театральні, інструментальні), що своєю чергою були потужним засобом об'єднання нації. Активізація музично-концертного життя та пошук культурно-освітньої роботи сприяли розвитку композиторської творчості в керівників гуртків, зокрема – хорових диригентів, серед яких були здебільшого аматори (Й. Вітошинський, І. Левицький, І. Недільський, Є. Турула, К. Цепенда). З іншого боку, неабияка популярність хорової музики спричинилася до того, що ціла генерація уродженців Тернопілля, здобувши професійну освіту, долучалася до розвитку національного хорового мистецтва не лише композиторською творчістю, але й активною практичною діяльністю з провідними українськими колективами. Приміром, С. Стельмащук – відомий фольклорист і педагог – у 1962–1989 роках був керівником чоловічого хору «Бескид» Дрогобицького педагогічного університету; у 2001–2003 роках – чоловічого хору «Прометей» Львівського національного університету тощо. Творчою лабораторією для Д. Січинського та першими виконавцями його хорових творів були очолювані ним колективи «Боянів» у містах Коломиї (1893–1894), Перемишлі (1895–1896), Станіславові (1899–1902), Бережанах (1908–1909). Педагогічну, композиторську та хормейстерську діяльність у своїй творчості поєднує А. Кушніренко, з 1962 року – художній керівник та головний диригент Буковинського ансамблю пісні і танцю України, що під його орудою досяг визначних успіхів, ставши одним із провідних творчих колективів України. У композиторському доробку А. Кушніренка – одноактна опера «Буковинська весна» (1968), вокально-хореографічна сюїта «Зелен край наш Буковина» (1985), кантати на власні слова «Молось до тебе, Україно» (1993), а також понад 100 аранжувань для мішаного хору а capella та в супроводі фортепіано чи оркестру та ін.

Не менш відомою є постать *Б. Дерев'янка*, який у 1970–1981 роках обіймав посаду художнього керівника Гуцульського ансамблю пісні і танцю Івано-Франківської обласної філармонії, а в 1981–1988 роках – диригента студентського хору Рівненського інституту культури. У композиторському доробку переважають хорові та камерно-інструментальні твори, найбільш відомими серед яких є вокально-хореографічні композиції «Гуцульський рік у гуцульських обрядах», «Зелений мій краю!» тощо.

Яскравими постатями українського хорового мистецтва є *М. Вериківський*, який крім суто композиторської діяльності в жанрі хорової музики був з 1920 року керівником Українського національного хору, а в 1921–1928 роках – хорової студії при Товаристві ім. М. Леонтовича (м. Київ), та *Б. Антків* (1969–1984 роки – хормейстер капели «Думка», від 1984-го – художній керівник та диригент Державного чоловічої хорової капели ім. Л. Ревуцького, м. Київ). Поряд із вищезгаданими постатями митців існує ціла низка хорових диригентів, чия творча діяльність зосередилася виключно на місцевому рівні та не була об'єктом окремого наукового дослідження.

Тенденція поєднання композиторської та хормейстерської діяльності збереглася і після приєднання тернопільських земель до Радянського Союзу. Передумовою подальшого розвитку цієї грані мистецької діяльності став розквіт художньої самодіяльності, найбільше репрезентований у хоровому жанрі. Поява великої кількості хорових колективів та потреба в оновленні їхнього репертуару була тим чинником, що спричинив активізацію композиторської творчості хорових диригентів.

Одним із перших музичних керівників на Тернопіллі, який оновлював репертуар хорових колективів авторськими творами, був *Ярослав Смеречанський*. Дієвим чинником, що сприяв формуванню особистісних рис митця, стало навчання у Заліщицькій учительській семінарії (1923–1928), а згодом у Львівській консерваторії. Це дало змогу не лише вдосконалити виконавську майстерність гри на скрипці, але й розвинути пристрасний потяг до хорового співу. Трудова діяльність Я. Смеречанського розпочалася у музичній школі с. Городенка (нині – Івано-Франківської обл.), а згодом м. Заліщиків, що на Тернопільщині. Однак, найважливішою для молодого вчителя стала співпраця з хорами навколишніх сіл, репертуар яких композитор-аматор часто доповнював оригінальними творами та гармонізаціями народних пісень. У його творчому доробку близько 500 опусів, серед яких – камерна інструментальна музика, твори для духового оркестру, скрипки, фортепіано, вокальні ансамблі, солоспіви, а також хорові аранжування народних пісень.

Як хоровий диригент, Я. Смеречанський заявив про себе на Першому крайовому конкурсі хорів Галичини з колективом м. Заліщиків¹, що проходив у 1942 році у Львові та був приурочений 100-річному ювілею з дня народження М. Лисенка. В альманасі конкурсу читаємо: «із справжньою овацією публіка прийняла мішаний хор Заліщик <...> винятково гарні з темною відтінню заліщицькі строї і вдатний виступ хору захопили глядачів» [1, с. 22]. У номінації «містечкові хори» колектив посів шосте місце. Як дізнаємось зі спогадів Я. Смеречанського, у період 1942–1950-х років його композиторський доробок обмежувався аранжуванням українських народних пісень для мішаного та чоловічого складу [5, с. 42].

Перші авторські твори з'явилися у період творчої співпраці з мішаним хором с. Добровляни (1950–1963). Так, деякі з композицій Я. Смеречанського були виконані колективом під час участі в VI Всесвітньому фестивалі молоді та студентів, що проходив 1957 року в Москві (за результатами конкурсу хор був нагороджений бронзовою відзнакою) [5, с. 43].

Обираючи літературну основу для своїх хорів, композитор звертався до творчості різних поетів: О. Маковея, А. Малишка, М. Рильського, В. Сосюри, В. Ткаченка, І. Франка, М. Шашкевича, Т. Шевченка та ін. Однак найбільш поширеними були пісні на вірші галицьких поетів: В. Вихруща («Земля пахне чебрецем»), П. Голубничого («Сади розквітають»), В. Даниленка («Нескорені серця»), Р. Лубківського («Ой у полі три дороги биті»), Я. Рудневої («Перші квіти»), Г. Ткачук («Літа молодії»).

Цілком закономірною була наявність у композиторському доробку творів радянської тематики, серед них – «Пісня про возз'єднання», «Ранок у колгоспі», «Будівники», «Не допустимо війни» та ін.

Важливою гранню хорової творчості Я. Смеречанського є написання Святої Літургії для мішаного складу, що була впродовж 1990–2000-х років у репертуарі церковного хору м. Заліщиків. Через багаторічні ідеологічні заборони значна частина церковної музики композитора випадала з поля зору виконавців та дослідників, і лише у 2006 році було здійснено перший аудіозапис Святої Літургії Я. Смеречанського у виконанні хору «Оранта» Дрогобицької духовної семінарії.

Творчі напрацювання композитора в жанрі хорової музики отримали схвальні відгуки М. Колесси та А. Кос-Анатольського. Зокрема, у статті С. Павлишин читаємо: «Досить послухати його вірші, написані до своєї ж музики, прочитати уривок його прози, подивитися на своєрідні малюнки і картини, щоб побачити всебічно обдарованого митця. Те, що він зробив для свого краю, є щирим і переконливим» [11]. Деякі пісні Я. Смеречанського увійшли до збірок хорових творів композиторів України: «Нісся місяць» і «Веснівка», а також до великої писемної антології «Збірник музичних творів на слова М. Шашкевича», що вийшли друком 1992 року в м. Вінніпезі (Канада). Частина хорових композицій друкувалася у періодичних виданнях «Вільне життя» [3; 4; 6; 9; 10] та «Колос» [12; 13]. Усі твори маестро пройняті інтонаціями народного мелосу, захоплюють мелодійністю та оригінальністю гармонії. За багаторічну творчу діяльність Я. Смеречанському присвоєно звання «Заслужений працівник культури» (1969).

Ще одним хоровим диригентом та композитором, уродженцем Тернопілля (с. Вишгородок Лановецького р-ну) є *Микола Маліборський*. Як слушно зауважує у своїй статті М. Дремлюга, «доля цієї людини унікальна і водночас типова для частини української інтелігенції, яка, долаючи перешкоди, присвятила своє життя розбудові національної музичної культури <...> Він є композитором, котрий поєднує глибинні традиції української співочої культури з сучасними засобами хорового письма» [2].

У творчому доробку М. Маліборського особливо численними є хори на слова Т. Шевченка. В авторських творах використовувалися галицькі пісенні наспіви, що культивувалися в місцевій традиційній практиці. Саме такими є «В своїй хаті своя правда», «Учітеся, брати мої», «Дивлюся – аж світає». Створюючи свою музику на вірші Кобзаря, композитор мав намір писати нескладні композиції, призначені для виконання мішаним хором а capella з легкою та доступною фактурою. Крім того, ряд хорів написані на слова П. Воронька, С. Галябарди, Олександра Олеса, Лесі Українки, М. Філянського, І. Шайнюка та ін. У різні роки твори М. Маліборського виконували професійні та аматорські хорові колективи в Україні та за її межами. Церковний обряд був добре відомий композитору ще з дитинства, оскільки у його родині культивувались українські традиції. Саме тому важливе місце у творчості М. Маліборського займає Свята Літургія Іоанна Золотоустого.

Співпраця композитора з численними колективами спонукала звернути увагу на проблеми інтонування, що знайшло своє висвітлення у його кандидатській дисертації «Закономірності звуковисотного музичного мислення і їх вияв у процесі співу з нот» (1980). На думку М. Маліборського, спів з нот, як і будь-яке інтонування – активний процес музичного (ладового) мислення, що базується на емоційно-слуховому усвідомленні логіки складних і різноманітних висотних та ритмічних співвідношень звуків і звукових комплексів у музиці. У процесі інтонування потрібно опиратися не лише на лади як суцільні системи, а й на невеликі організовані побудови, що є ладо-інтонаційними осередками ладових систем [7].

Основні положення свого дослідження автор обґрунтував у статті «Ладові основи сольфеджіо», де узагальнюється досвід багатьох відомих хормейстерів та подається ряд інтонаційних вправ, які, на думку дослідника, «активізують уявлення інтервалів та інтервальну основу інтонування». Так, аналізуються вправи, що використовую-

валися у практичній роботі з хором І. Гриневецьким, Й. Йорсільдом, К. Пігровим та ін. [7, с. 23]. Практична апробація дослідження відбувалася в процесі співпраці з хоровими колективами та педагогічної діяльності у Вінницькому педагогічному університеті. Таким чином, наукова діяльність М. Маліборського стала природним продовженням його творчості.

Не менш відомою на Тернопільщині є композиторська творчість *Василя Подуфалого* (1941–2000), уродженця с. Жуків (нині – Бережанський р-н Тернопільської обл.) Він є автором близько трьохсот пісень, а також упорядником понад двадцяти пісенних збірок. Перші його публікації про зібраний ним різножанровий фольклор опубліковані в журналі «Народна творчість та етнографія» (1963). У 1990 році в Тернополі вийшли друком впорядковані ним одразу три збірки стрілецьких пісень Р. Купчинського «Як з Бережан до кадри», Л. Лепкого «Чуєш, брате мій...», М. Гайворонського «Повік не зів'яне»; у 1991 році – збірка Б. Лепкого «До волі з неволі», з передмовою В. Подуфалого «Богдан Лепкий і музика». З нагоди святкування 50-річчя УПА упорядковано ще чотири збірки пісень «Повстанська муза» [14, с. 37].

Перші оригінальні твори В. Подуфалого з'являються у кінці 1980-х років – це пісні на слова В. Вихруща («Син Опілля»), В. Залізного («Слава героїв жива»), Б. Лепкого («Понад полем вітер віє»), П. Тимочка («Молитва»). Завдяки простій хоровій фактурі твори і сьогодні присутні в репертуарі аматорських хорів Тернопільського краю. Аналізуючи поетичні тексти, що привертали увагу композитора, можемо виокремити закономірність: у ранній період творчості його приваблювали образи природи, особливо весняної (поезія В. Залізного); а в зрілий панівною була любовна лірика (поезія Й. Мартинюка та В. Вихруща). Переважній більшості творів композитора притаманні мініатюрні масштаби (16–25 тактів), прості структури та нескладна фактура викладу. В аранжуваннях народних пісень домінує мішаний хор, зате в оригінальних – переважає жіночий, оскільки з такими хорами композитор неодноразово мав справу у своїй диригентській практиці.

Активна педагогічна діяльність на посаді вчителя музики (у селах Бережанського та Козівського районів Тернопільської обл.) дала привід для поповнення авторськими творами пісенного репертуару дитячих хорів. Серед них – «Найкраще місто в світі», «Перше причастя», «Пісня першокласників», «Прощальний вальс» та ін. Як і весь пісенний доробок композитора, вони відзначаються яскравою образністю, мелодійністю, дохідливістю музичної мови та щирістю почуттів.

Музичні твори В. Подуфалого друкувалися у збірниках «Берег моєї любові» (Бережани, 1995), «Лисоня» (Бережани, 1996), у збірках Б. Демкова «Квіти Ромена» (Тернопіль, 1995), Я. Тучапського «Вистраждане на паростках надії» (Тернопіль, 1996), Т. Федорів «Я до вас ще повернуся» (Тернопіль, 1993) тощо [14, с. 46–47].

Таким чином, композиторська творчість хорових диригентів була помітним явищем у розвитку хорової музики краю. У їхній творчості фольклорні мотиви посідають одне з чільних місць. Серед хорових диригентів Тернопільщини, у творчому доробку яких є авторські твори, можемо також згадати В. Вернея, М. Вороняка, Б. Іваноньківа, І. Левенця, М. Облещука, Т. Хмурича та ін. Своєю музичною діяльністю вони пропагували українську пісню та самобутню обрядову культуру галичан, збагачуючи таким чином виконавську палітру колективів. Дослідження може мати подальшу перспективу через вивчення диригентсько-хорової творчості інших митців Тернопільщини, їхніх творчих та культурних здобутків у проєкції на загальну картину історичного буття українського хорового мистецтва.

¹ У конкурсному репертуарі хору були аранжування народних пісень «Та нема гірш нікому», «Козацьке прощання», «Туман хвилями лягає» [1, с. 22].

1. Альманах Першого Краєвого конкурсу хорів у Галичині: у сторіччя народин Миколи Лисенка. – Л., 1943. – 63 с.
2. *Дремлюга М.* Митець незвичайної долі / М. Дремлюга // Музика. – 1995. – № 4. – С. 18.
3. Земля пахне чебрецем / муз. Я. Смеречанського ; сл. В. Вихруща // Вільне життя. – 1970. – 24 трав.
4. Знайома дорога / муз. Я. Смеречанського ; сл. А. Малишка // Вільне життя. – 1962. – 24 січня.
5. *Каспрук В.* Історія Добровлянського хору (1947–2010) / Віталій Каспрук // Гомін віків : науково-краєзнавчий літописний збірник Заліщанщини. – Заліщики, 2011. – Вип. 2. – С. 42–48.
6. Літа молодії / муз. Я. Смеречанського ; сл. Г. Ткачук // Вільне життя. – 1965. – 31 січня.
7. *Маліборський М.* Ладові основи сольфеджіо / М. Маліборський // Музика. – 1977. – № 3. – С. 22–24.
8. *Маліборський М.* Хорові твори / Микола Маліборський – Тернопіль : Горлиця, 2000. – 71 с.
9. Нескорені серця / муз. Я. Смеречанського ; сл. В. Даниленка // Вільне життя. – 1966. – 22 січня.
10. Ой у полі три дороги биті / муз. Я. Смеречанського ; сл. Р. Лубківського // Вільне життя. – 1968. – 17 березня.
11. *Павлишин С.* Невсипущий музичний діяч / С. Павлишин // Колос. – 1988. – 28 травня.
12. Перші квіти / муз. Я. Смеречанського; сл. Я. Рудневої // Колос. – 1978. – 8 березня.
13. Сади розквітають / муз. Я. Смеречанського ; сл. П. Голубничого // Колос. – 1968. – 21 квітня.
14. *Ярема К., Кусень Б.* Василь Подуфалий. Життя і творчість / К. Ярема, Б. Кусень. – Тернопіль : Тернограф, 2005. – 360 с.

SUMMARY

The article covers the creative heritage of the Ternopilshchyna composers-practitioners of the second half of the XXth century who have been in charge of choruses and predominantly have written their works for them. For the first time, there has been carried out a system analysis of the composer's creative work of Vasyl Podufalyi, Mykola Maliborskyi and Yaroslav Smerechanskyi. The flowering of the amateur art activities represented for the most part in choral genre was a precondition of development of this facet of their creative activity. It is proved that a key aspect of their individual styles' specificity was a close relationship with regional folklore.

It is ascertained that the choral works of Ya. Smerechanskyi are characterized by dominance of regional patriotic themes and appeal to the texts of local poets (V. Vykhrushch, P. Holubnychi, V. Danylenko, R. Lubkivskyi, H. Tkachuk).

M. Maliborskyi conceived his composer's creative work and conductor's work in correlation with the theoretical research. For the analysis, there have been selected the original compositions to words from the various Ukrainian poets and the Holy Liturgy of John Chrysostom.

By elucidating the creative heritage of V. Podufalyi, a considerable attention is given to the works for a children's choir. In his work, the composer appeals to interpretation of the verses of local poets – his contemporaries. The vast majority of his works are distinguished by tiny scale, simple structure and easy expositive texture.

It is proved that the active musical activities of the above-mentioned artists have contributed to professionalization of the choral movement in Ternopilshchyna. The objectives of the research are also in the analysis of a number of works of these composers, part of which has been in the private archives. Also the article introduces a few of new facts from the musical life of Ternopilshchyna.

Keywords: choral music, composer's creative work, Ternopilshchyna, musical activity.